

A reziliencia fejlesztésének lehetőségei

Az 1960-as és 1970-es években megkezdődő kutatásokat követően mind gyakrabban alkalmazott fogalom a reziliencia (rugalmasság, megbirkózási képesség), mely gyorsan terjedt a tudományágak között, létrehozva új kutatási területeket, célokat, módszereket. A jelenség és annak vizsgálata az angolszász területeken már nem új, azonban pedagógiai szempontú, a fejlesztést középpontba állító szisztematikus tanulmányozása és a hozzá kapcsolódó programok kidolgozása még a kezdeti fázisban tart.

A *The Springer Series on Human Exceptionality* könyvsorozat 2014-es *Resilience Interventions for Youth in Diverse Populations* címmel megjelent kötete empirikus kutatásokkal alátámasztott, eltérő háttérű gyermekek és fiatalok fejlesztésére irányuló rezilienciaépítő programokat és eljárásokat mutat be.

A kötet amerikai szerkesztői a téma jelentős kutatói. Sandra Prince-Embury klinikai pszichológus, a Resiliency Institute of Allenhurst igazgatója és a kötetben is bemutatott háromfaktoros reziliencia-modell (Three-Factor Model of Personal Resiliency) és mérőskála (Resiliency Scales for Children and Adolescents, RSCA) megalkotója. Donald H. Saklofske a kanadai University of Western Ontario, Department of Psychology professzora, fő kutatási területe az intelligencia és az individuális különbségek.

A nemzetközi szakirodalomban a mérnöki fizika és az ökológia mellett az emberi fejlődéssel foglalkozó tudományágak használják széles körben a reziliencia terminust, ám hazánkban még kevésbé épült be a pedagógiai szakmai nyelvbe; főként a fejlődés- és neveléslélektan, illetve az általános pszichológia területén találkozhatunk vele (pl. *Örkényi*, 2007; *Ribiczey*, 2008; *Hámori*, 2013). Leírható rugalmas ellenállási képességként vagy olyan reaktív képességként, melynek segítségével negatív külső hatásokhoz, akadályokhoz sikeresen alkalmazkodik az egyén

(*Békés*, 2002). A jelen tanulmánygyűjtemény előzménye a szerzőpáros által korábban készített kötet (*Prince-Embury és Saklofske*, 2013), ami széleskörűen bemutatja a kialakult definíciókat, és felhívja a figyelmet a reziliencia-kutatások egységesítésének szükségességére és az eredmények gyakorlatban való alkalmazásának bővítési lehetőségére. Erre támaszkodva e kötet célja a reziliencia fejlesztésére irányuló programok szisztematikus tanulmányozása, azonosítása és részletes bemutatása.

A kötet 20 fejezetből áll, három fő részre bontva. A nyitó rész első fejezetében a fontosabb definíciók és azok fejlődésének bemutatása, valamint a hozzájuk kapcsolódó értékelési koncepciók leírása mellett megtalálható Prince-Embury (2007) háromfaktoros reziliencia-modelljének ('personal resiliency') és az azt mérő skálának a részletes leírása, működésének kutatási eredményekkel való alátámasztása. A bemutatott eszköz a 'resiliency' mérésére alkalmas, az individuális tényezőkre fókuszál, ami különbözik a 'resilience' fogalmától, ugyanis utóbbi már az egyén és a környezet komplex interakciójára utal. A skálát az Amerikai Egyesült Államokban felvett adatok alapján standardizálták, de kanadai, kínai, braziliai és több afrikai mintán is magas megbízhatósági mutatókkal alkalmazták. Előnye, hogy igen részletes adatokkal szolgál a személy rezilienciájának fő vonásairól.

A tematikus egység következő fejezetében a reziliens gondolkodásmód koncepciója és terjesztésének lehetősége áll a középpontban. A fejezet szerzői, Brooks és Brooks olyan technikákat, gyakorlati tanácsokat mutatnak be egyedi esetek és konkrét párbeszédlek leírásával, amelyeket szülők, tanárok és terapeuták is alkalmazhatnak gyermekek és felnőttek esetében egyaránt.

A kötet második fő részének fejezeteiben a nem klinikai populáció fejlesztését lehetővé tevő programok olvashatók. A szerkesztők különböző országokban zajló fejlesztőprogramokat válogattak ki, amelyek más-más összetevőket emelnek ki, de hasonlítanak egymásra abban a tekintetben, hogy a korai fejlesztés és a prevenció fontosságát hangsúlyozzák. Az eltérő életkorú és társadalmi háttérű gyermekeknek készült programok leírásának szerkezeti elemei között azonosság fedezhető fel. A tanulmányok szerzői bemutatják a fejlesztendő célcsoportok tulajdonságait, a fennálló veszélyeztetettségi faktorokat, definiálják a programok kidolgozása során felhasznált reziliencia-fogalmakat, valamint azt, hogy azoknak mely összetevőjéhez és miképpen kapcsolják a kifejlesztett eljárásokat. A fejlesztés folyamatáról és a legtöbb esetben a hatékonyságáról szintén közölnek a szerzők információkat.

Ezek a formális oktatás keretein belüli és kívüli, főként az USA-ban és Ausztráliában megvalósított (de esetenként több európai országban is adaptált) programok a bevándorlók, kisebbségi csoportokba

tartozó középiskolás lányok, alacsony jövedelmű családokból származó gyermekek és fiatalok, hajlék nélküli, iskolába kerülés előtt álló gyermekek, állami gondozottak, valamint bántalmazott fiatalok számára készültek. A programok többsége tartalmaz az érzelmi jólléttel ('well-being') és szocio-emocionális összetevőkkel kapcsolatos elemeket. A több hetes/hónapos fejlesztések során mentorok, terapeuták, szülők és egyéb közreműködők segítségével végzik az egyéni és csoportos foglalkozásokat, amelyek folyamán számos módszert és eszközt alkalmaznak. A WHO által támogatott FRIENDS (Barrett, 2012) program például több életkorban, képzett terapeutával tartott foglalkozások során

Ezek a formális oktatás keretein belüli és kívüli, főként az USA-ban és Ausztráliában megvalósított (de esetenként több európai országban is adaptált) programok a bevándorlók, kisebbségi csoportokba tartozó középiskolás lányok, alacsony jövedelmű családokból származó gyermekek és fiatalok, hajlék nélküli, iskolába kerülés előtt álló gyermekek, állami gondozottak, valamint bántalmazott fiatalok számára készültek. A programok többsége tartalmaz az érzelmi jólléttel ('well-being') és szocio-emocionális összetevőkkel kapcsolatos elemeket. A több hetes/hónapos fejlesztések során mentorok, terapeuták, szülők és egyéb közreműködők segítségével végzik az egyéni és csoportos foglalkozásokat, amelyek folyamán számos módszert és eszközt alkalmaznak.

bábtechnikát, kooperatív és egyéni feladatokat, valamint mindennapi élethelyzetekben alapuló problémamegoldó feladatokat is tartalmaz. Az 1969-ben induló *Sesame Street* című mesét felhasználó programok esetében technológiai eszközöket, kisfilmeket, játékokat is beépítenek a fejlesztési folyamatba. A programokhoz kapcsolódó hatékonyságvizsgálatok (esetenként egy-egy kutatáshoz akár több is tartozik)

részletesen értékelik az eljárások hatását, és a rövid távú pozitív hatások mellett néhol mélyebb összefüggésekre is rámutatnak.

A klinikai populációnak szóló programok leírását tartalmazza a kötet harmadik tematikus egysége. Olyan speciális esetekre reflektáló megoldásokat mutatnak be a szerzők, mint például az intellektuális fejlődésbeli problémák, figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (ADHD), autizmus spektrum-zavar, krónikus betegségek és transzneműség. Ezek között fellelhető olyan komprehenzív modell, amely a reziliencia építését és a szociális készségek fejlesztését egyszerre több populációban megvalósítja, de olyan koncepciókat is létrehozta, amelyek kifejezetten egy csoport tulajdonságait veszik figyelembe. A programok egy része a reziliencia komponenseinek figyelembevétele mellett kiemelt jelentőséggel kezeli a bevont gyermekek állapotjellemzőit, és ezek összekapcsolása révén alakítja ki a fejlesztési célokat.

A kötet teljesíti a cím alapján megfogalmazható elvárásokat és a célkitűzésekben leírtakat, hiszen eltérő társadalmi háttérű és életkorú csoportoknak szóló programok széles körével ismerkedhetünk meg. A fejlesztések számos szervezési formát és változatos módszereket alkalmaznak, sokféle helyszínen, valamint számos megvalósító közreműködésével. Ugyanakkor hiányolhatja az olvasó, hogy egyes programok esetében empirikus adatok nem támasztották alá azok hatékonyságát, ami valószínűleg annak tudható be, hogy olyan friss eljárásokról van szó, amelyek alapos értékelésére még várni kell. Továbbá néhány program alapmodellje és implementációja, valamint az azokhoz kapcsolódó vizsgálatok eltéréseket mutatnak – a szerzők az indoklás során kifejtették, hogy az elméleti modellek gyakorlati alkalmazása kiszámíthatatlan akadályokat és változásokat generálhat.

A szerkezeti elemek egységességének köszönhetően egyrészt megvalósul a szerkesztők törekvése, hogy a reziliencia jelenségéhez kapcsolódó kutatások

az egységesülés és összevethetőség felé haladjanak. Másrészt, mivel a programok egy része a reziliencia multidimenzionalitását figyelembe véve komplex eljárásokat tartalmaz, míg más programok kifejezetten egy-egy összetevőre koncentráltak, a kutatások közvetlenül nem kapcsolhatók össze egy egységbe.

Prince-Embury és Saklofske kötete a hazai neveléstudomány szempontjából is fontos elemeket tartalmaz, mivel betekintést enged az elmúlt időszak reziliencia-kutatásainak eredményeibe és a gyakorlati megvalósítás lehetőségeibe. A jelenség széles körű alkalmazhatósága következtében a könyv ajánlható minden olyan szakembernek, aki gyermekekkel foglalkozik, az óvodapedagógusoktól a középiskolai tanárokon át a gyermekvédelem területén tevékenykedőig, mivel a gyakorlat számára hasznos fejlesztőeljárásokból ötleteket meríthetnek. A kutatók a reziliencia definiálásának és értékelési, valamint fejlesztési lehetőségeinek változatosságát ismerhetik meg a kötet által.

Prince-Embury, S. és Saklofske, D. H. (2014, szerk.): *Resilience Interventions for Youth in Diverse Populations*. Springer, New York.

Irodalomjegyzék

Barett, P. M. (2012): *FUN FRIENDS: A facilitator's guide to building resilience in 4 to 7 year old children through play*. Pathways Health and Research Centre, Brisbane.

Békés Vera (2002): A reziliencia-jelenség avagy az ökológizáló tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In: Forrai Gábor és Margitay Tihamér (szerk.): *Tudomány és történet: Fehér Mártának tiszteleti és tanítványai*. Typotex, Budapest.

Hámori Eszter (2013): Rizikófaktorok, adaptáció és reziliencia a korai fejlődésben- A koraszülöttség és fejlődési pszichopatológia modelljében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 68. 1. sz. 7–22.

Örkényi Ágota (2007): Traumaélmények gyermekkorban. Lehetséges pozitív kimenetel? Reziliencia és poszttraumás személyiségfejlődés. In: Demetrovics Zsolt és Kökönyei Gyöngyi (szerk.): *A személyiség-*

lélektantól az egészségpszichológiáig. Trefort Kiadó, Budapest. 270–291

Prince-Embury, S. (2007): *Resiliency Scales for Children and Adolescents: Profiles of personal strengths*. Harcourt Assessments, San Antonio, TX.

Prince-Embury, S. és Saklofske, D. H. (2013): *Resiliency in Children, Adolescents, and Adults: Translating Research into Practice*. Springer, New York.

Ribiczey Nóra (2008): A rizikótényezőktől a protektív mechanizmusokig: a reziliencia fogalmának alakulása a pszichológiában. *Alkalmazott Pszichológia*, 10. 1–2. sz. 161–171.

Szabó Dóra Fanni

SZTE Neveléstudományi Doktori Iskola;
PhD-hallgató

Elvalótlanítás és valósabb valóság

A performansz alakításra szerveződik – teret formál, konstruál újra, az időt rendez és strukturálja vagy szétzilálja, a figurákat kimozdítja és átpozicionálja, sebet ejt a résztvevőkön, nyomokat hagy bennük és rajtuk – nézőkön és szereplőkön, a köztük lévő sokféle reláción egyaránt: szóval semmit nem hagy maga körül érintetlenül.

A performansz, talán általában a (jó) színház mindenféle elméleti megfontolás és óvatosság nélkül, laikus és summázó megállapítással élve valamilyen változás, legalábbis a változás élménye. És ennek a változásnak része a helybenhagyás, meghagyás gesztusa is. A Di Blasio Barbara által szerkesztett, *A performansz határain* címet viselő tanulmánykötet ennek körüljárására tesz kísérletet.

P. Müller Péter kötetbevezetője és azt követő nagytanulmánya, *A (szín)tér meghódítása* ennek a könyvnek elméleti alapozását adja. Arra tesz kísérletet, hogy értelmezze azt a teret, illetve térélményt, amely a játékos és nézők, tehát a résztvevők interakciói során jön létre, és az előadás temporalitásából adódóan folytonosan alakulóban van. Ehhez kapcsolódóan a tanulmány egyfajta fogalomkészlet bevezetésére is vállalkozik, alighanem azért, hogy értelmezési keretet, ha úgy tetszik, ideológiai-szemléleti pozíciót kínáljon fel az olvasó számára. Ezt másutt talán fogódzónak, olvasóhoz lojálisan sorvezetőnek nevezném – itt azonban nincs erről szó. A bevezető tanulmány úgy mutat rá erre a viszonyra, hogy miközben tematizálja

a tanulmány többi szövegét, saját magára vonatkozó reflexiókkal is él: az a gondolat kísérlet, amely a határhúzás-határátlépés játszóját boncolgatja, valójában saját maga határhelyzetére is folytonosan rákérdez. Ily módon ennek az írásnak nem az a tétje – és alighanem ha csupán ez volna, kevésbé válna izgalmassá az olvasó számára –, hogy mindig visszalapozható legyen, ha a kötet más tanulmányainál elvesztenénk elméleti kapaszkodóinkat. Számomra sokkal inkább az, hogy a létező dolgok identitásával kezdjen valamit: azzal a törekvéssel, ami lehetséges performansz-értelmezésként elgondolva a végbemenő és fel nem függeszthető változásra figyel.

Ahogy a tanulmánykötetek általában – benne állva a tanulmánykötetek hagyományvilágában –, ez sem kívánja a lineáris olvasást, még ha szövegei tematikus/szemléleti csomópontokba is rendezettek. Azonban a szerkesztésnek ez a módja nagyban megkönnyíti a tájékozódást, a szövegek közötti kapcsolódások ráismerés-élményét kínálja az olvasónak. Egy példát említve: Orbán Jolán test-tanulmánya (*A performativitás kegyetlenség-*